

УДК 070(438):821.161.2"18/19"—92 І.Франко

КОНЦЕПЦІЯ ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА ФРАНКА

О. Дорофтей

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
вул. І. Франка, 24, 82100, Дрогобич, Україна, e-mail: administrator@drohobych.net*

У статті аналізується публіцистична польськомовна творчість Івана Франка, який намагався і в цій творчості, і — паралельно — в україномовних працях витворити моральну основу, постійно апелював у своїх статтях до загальнолюдських істин, потужно впливав як на інтелектуальне піднесення українського громадянства, так і на розвиток польського демократичного табору в Галичині.

Ключові слова: Іван Франко, польськомовна публіцистика, український народ, перо публіциста, критик, журналіст, громадський діяч.

Наукова тема творчості національного письменника іноземними мовами, за словами Івана Франка, “в наймах у сусідів”, сьогодні, в епоху глобалізації та широких інтеркультурних діалогів у світі, набуває особливого значення. Були періоди, зокрема в історії української культури і науки, коли творчість якогось письменника чи культурника чужими мовами мало бралася до уваги, іноді навіть трактувалася як певна форма відступництва. Натомість, дуже часто ті письменники, громадські діячі, науковці, які активно використовували іноземні мови, включалися в розвиток культур інших народів, стратегічно виконували важливу цивілізаційну роботу. Вони готували ґрунт для тієї форми мультикультурності Європи, яка становить особливий феномен нашого континенту. Європейська свідомість у ХХ ст. сягнула рівня тієї позитивності і багатства співдії різних національних культур, які дали змогу розвиватися європейській цивілізації надшвидкими темпами та ритмами.

Іван Франко був типовим таланом своєї епохи. Він увібрав у себе потуги раціоналізму, яким дихала друга половина ХІХ ст., моральність демократизму і правдолюбність визначальних художніх стилів доби (реалізму, натуралізму). Його динамічна і багатогранна творча натура не задовольнялася якимось одним нуртом діяльності. Тому він міг себе реалізувати тільки в тому багатоманітті, яке він і явив: як художник слова, публіцист, політик, науковець, критик, мислитель.

Від самих початків діяльності і творчості І.Франко був у близькій інтелектуальній та естетичній співдії із двома культурами, серед яких він практично виховувався — із польською і німецькою. У цій статті ми аналізуємо польську

мовну творчість, яка була органічним виявом життєвої ситуації формування особистості.

Жанрове і стильове багатство публіцистичних статей І.Франка вимагає спеціального філологічного вивчення. Воно дозволяє говорити про І.Франка як про справжнього майстра слова, винахідливого журналіста, витонченого публіциста-інтелектуала, вправного стиліста. За допомогою письменницького таланту І.Франко виходив на вищі і якісніші рівні інтерпретації значних суспільних і гуманітарних проблем. Можна висловити припущення, що польськомовна публіцистика І.Франка — передусім за стильовими ознаками — переважає його україномовну публіцистику, оскільки на той час українська мова не дорівнювала польській рівнем виражальних засобів, лексичного багатства, синтаксичної гнучкості. Автор володів польською мовою бездоганно. Тому він міг з більшою пластичністю думки і філігранністю образу висловлюватися саме названою мовою.

Більшість польськомовних публіцистичних статей І.Франка свідчать про те, що він майже паралельно описував і аналізував подібну тематику і проблематику і в аналогічній україномовній публікації. Така ситуація білінгвізму є дуже цікавою для компаративістських досліджень. В ідейному плані вона підтверджує те, що І.Франко ніколи не відступав від своїх життєвих принципів та переконань, всюди утверджував загальнолюдські ідеали гуманності, народолюбства і свободоловності, які вважав пріоритетними для людського поступу загалом.

Оцінюючи Франкову публіцистику в цілісному контексті української культури, вартує узагальнити: саме він вивів журналістику на європейський рівень проблемної актуальності, передової політичної гостроти, інтелектуально-аналітичної вправності. І.Франко став справді **міжнародно відомим першим українським журналістом**. Не тільки польські, а й німецькі, чеські, російські часописи запрошували його до співпраці. І треба зауважити, що виступав він не як провладний лояльний публіцист, а як публіцист-протестант, захисник скривджених і відкинутих, як переконаний демократ, трибун бездержавної, невизнаної нації. Тому часописи, які запрошували його до співпраці, часто ризикували зіпсувати собі стосунки з владою, виявлялися через його публікації у епіцентрі ідейної боротьби і соціальних протистоянь.

Можна ствердити, що І.Франко жодним своїм публіцистичним кроком не зійшов із один раз вибраного шляху, шляху принципового правдолюбця і оборонця найбільш вразливих. Його приклад публіциста — це моральний урок для виховання прийдешніх поколінь інтелектуалів і політиків.

Звертаючись до найрізноманітніших тем, І.Франко розпрацював стилістику різних галузей публіцистики — соціальної, політичної, філософської, культурницької, економічної. Зрозуміло, що в цьому аспекті годі було комусь дорівнятися до нього в той час. Таким чином І.Франко визначально вплинув на формування нової норми української мови, на розвиток жанрового багатства української журналістики, на інтелектуальне піднесення українського громадянства. І в цьому плані він справді став одним із найбільших, найзаслуженіших фундаторів модерної української нації.

За параметрами, інтенсивністю, різноманіттям публіцистики чужими мовами (передусім польською і німецькою) І.Франко стоїть на першому місці в

українській культурі. Його перо публіциста стало тим двигуном, який ефективно і повноцінно увів українську думку в потік європейського інтелектуального життя. Як дуже талановитий журналіст, тобто той, хто відчуває пульс доби, вмів точно і швидко інформувати про значущі події, хто правдиво визнає основні проблеми часу і вмів їх аналізувати, хто критикує усяку рутину і зло, І.Франко створив цілий етап в історії цієї особливо важливої сфери діяльності. Адже від рівня і якості журналістики залежить ритм життєдіяльності кожного суспільства.

Як ми дослідили, І.Франко став тим першим громадським діячем і публіцистом, який змусив цілу групу польських політиків (передусім демократичного і соціалістичного гатунку) змінити свої погляди щодо українського питання. Під впливом його переконливих, тверезих і проблемних питань у польську передову громадськість прийшла думка про потребу порозуміння поляків із великим, хоч і пригнобленим сусіднім народом. І.Франко провіденційно відчував майбутнє цивілізаційне піднесення українського народу і тому ніби попереджав польське суспільство про потребу стратегічної програми щодо цього. Історія трагічного і бурхливого ХХ ст. внесла корективи: українське національне піднесення через умови двох жахливих і кривавих світових воєн і через більшовицький тоталітаризм відбувалося в муках. Польська політика не завжди була чуйною до українських домагань, а часто була зверхньою. З цього народилися криваві зіткнення, яких могло й не бути. Сьогодні, вивчаючи Франків досвід, ми ще і ще раз задумуємося над тим, які шляхи для порозуміння, а водночас — і спільного піднесення, прокладав він силою свого пера, моральним прикладом і глибиною своєї думки.

Огляд польськомовної публіцистики І.Франка дає підстави окреслити деякі проблеми і перспективи для подальшого наукового вивчення цієї теми. Передусім постає питання про осмислення сутності багатогранності таланту. Надзвичайно бурхлива журналістика І.Франка розвивалася як суцільний потік *націєтворчої* роботи. Коли авторові доводилося застосовувати широчезний діапазон своїх мисленневих здібностей, позитивних знань, гостроту й аналітичність суджень для охоплення актуальної проблематики, яка стояла перед українським суспільством. Він використовував польські видання лише як *додаткові трибуни*, ні на йоту не відступаючи від своєї програми захисту національних інтересів українців. Адже українська інтелігенція Галичини в інтелектуальному плані була цілком інтегрована в польську культуру; тому ідеї, що вирували у польській пресі, не могли не вплинути на неї, не могли не збагачувати і мобілізувати її для плідної громадянської праці. Окрім того, І.Франко ж продовжував свою україномовну творчість, активно сприяв кожному живому порухові в українській культурі, як міг: як критик, науковець, журналіст, громадський діяч. Тож ніяк не можна розцінювати його участь у польській пресі як якусь “зраду” чи “відступництво”.

Сам письменник логічно оцінював свою публіцистичну діяльність у польському таборі. Він, за переказом журналіста з часопису “Хлібороб”, заявляв перед народом: “Мені особисто робили закид ще, і то навіть русини (в “Ділі”), що мої руські кості поросли польським м’ясом. А то тому, що я мусив пристати до редакції польської газети “Kurier Lwowski”. Але я по совісті скажу, що я й там служив і служу тій самій хлопській справі і можу сказати, що не од-

но я через ту газету вже перевів. Навіть наші селяни можуть посвідчити, що за мене в “Kurier Lwowski” виведені були на світ такі кривди, котрих не хотіли містити руські газети у Львові” (1, 168).

Публіцистика І.Франка, може, найконкретніше демонструє нам ту ідейну еволюцію, яку пережив письменник у 1870-90-ті рр. — від соціалізму до націонал-демократизму. Це були складні пошуки суспільного ідеалу, ефективних форм політичної та соціальної діяльності, цивілізаційного поступу.

Франкові вдалося налагодити позитивні і дружні особисті зв'язки з багатьма польськими громадськими і культурними діячами, з єврейськими діячами, котрі працювали у польській культурі. І ці факти свідчать про важливість місії І.Франка як своєрідного культурного і політичного дипломата України у зовнішньому світі. Він надзвичайно ефективно використав польські часописи для популяризації культури і ознайомлення інонаціональної громадськості зі специфічними соціальними проблемами українства. Те, що І.Франко друкувався в польській пресі, дозволяло йому зайняти дуже вигідну і прогресивну ідейну позицію: він міг критикувати політику консервативної польської шляхти, яка була основною перешкодою для соціального і громадянського розвитку галицьких українців, половинчастість і бюрократизм офіційної політики Австро-Угорщини, шовіністичні виступи деяких польських кіл, ідейне ретроградство різних, і польських, і українських, середовищ, ворожих до всеєвропейського демократизму і гуманізму.

Включившись у польську літературну критику, І.Франко справив значний вплив, принаймні в масштабах Галичини, на розвиток естетичної теорії позитивізму. Він намагався підтримати ті нурти і тенденції в польській літературі (Б.Прус, Е.Ожешко, Т.Ленартович, Я.Каспрович, М.Конопніцька), які наповнювали польську культуру глибоким демократизмом, народолюбністю, поетикою факту й аналітизмом. І.Франко з великим критичним талантом заперечував застарілі форми псевдоромантизму. Він виступив у польській пресі як провідник ідей європейського позитивізму та натуралізму. Його польськомовні статті “Польський селянин у світлі польської літератури”, “Влада землі в смучасному романі”, “Етнологія та історія літератури” стали класичними для розвитку українського літературознавства.

Систематично виступаючи у польській пресі, І.Франко дуже ефективно використовував її для пропаганди української культури і літератури. Своєю працею він розгорнув широку програму **інтеркультурного** діалогу, причому завжди виступав за рівноправність культур, реагуючи на зневажливе часто ставлення польської інтелігенції до української культури. Об'єктивно, силою теоретично-наукового матеріалу І.Франко змушував інонаціональні наукові кола звертати більшу увагу на українську культуру.

Окремо слід сказати про співпрацю з польським “Товариством історичним”. Це була доволі масштабна й ефективна форма впливу на історичну свідомість польських наукових кіл, які, як відомо, мали упереджене й викривлене уявлення про багато моментів української історії. Літературно-критичні публікації І.Франка і його історичні студії творили своєрідну співдію в інтелектуальному діалозі з польською культурою. Слід відзначити, що І.Франко не вдався до дешевої апологетики української культури і літератури, не перехвалявав її перед сусідами. Виходячи із засад позитивістської науки, він завжди вдався

до суворі аналітичності, критицизму, аргументованості. Тому і в польськомовних літературно-критичних статтях І.Франка зустрічаємо суворі оцінки українського графоманства, провінційності, дрібної проблемності. Цей пласт його критики є важливим доповненням до цілої концепції критики, яку розробив у своїй творчості Каменярь.

Від самих початків своєї журналістської і наукової діяльності (від 1876 року) І.Франко творив у різних жанрах, писав для різних соціальних категорій, формував різнорівневі інтелектуальні та ідеологічні системи. Він був і літературним критиком, і культурологом, і есеїстом, політологом, ідеологом, пропагандистом, соціологом, демографом, економістом, перекладачем, популяризатором, організатором цілої низки видань. В усьому цьому виявився його надзвичайний хист публіциста і журналіста-людини-носія суспільного розвитку, людини, яка аналізує, критикує, відстоює, полемізує і накреслює ідейні обрії для нових здобувань і звершень.

Через несхитність життєвої позиції, через принциповість оцінок Франкові довелося вступити в затяжний конфлікт із провідними діячами двох головних суспільно-політичних українських течій в Галичині свого часу — з москвофілами і народовцями. Не погоджуючись із відвертим ретроградством одних і фатальною провінційністю других, він був змушений перейти на співпрацю із редакціями польськомовних часописів, щоб заробити собі на життя і не зупинити загальний інтелектуальний поступ свого краю.

Розгортаючи діалог із польською культурою, І.Франко упевнено виводив всю українську культуру на шлях *зростання і зміцнення*. Адже саме польська культура традиційно, ще від XVI ст., була для України тим *містком*, через який приходили значущі і вирішальні західні впливи. Йдеться про такі, як ідея Ренесансу в латиномовній літературі, як духовна атмосфера католицизму, що зумовила Берестейську Унію і її церковну культуру, як філософія й естетика бароко, шкільні драми, місії університетів, з яких постала Києво-Могилянська Академія. Все це спричинило значний вплив ідей польського романтизму на українську естетичну самосвідомість.

Франкова польськомовна критика і публіцистика доволі довго залишалася поза увагою українських дослідників. Це зрозумів ще сам І.Франко, і у 1914 році видав збірку автоперекладів із польської мови під назвою “В наймах у сусідів”. У “Передмові” до цього видання він так оцінював свій польськомовний доробок: “Оглядаючися своїми споминами в ті часи, проведені “в наймах у сусідів”, я з чистою совістю можу сказати, що вони зовсім не були страчені ані для мене особисто, ані навіть для інтересів нашого народу, для яких я, власне, в тім часі зробив, здається мені, далеко більше, ніж котрий-будь із наших найвидніших діячів того часу”. І підсумував: “...даю в отсій книжці початок школи політичного думання, якого в такій формі і в такім об’ємі не має, мабуть, ні одно слов’янське письменство” (2, XII).

І.Франко планував видати свої польськомовні праці у кількох томах, як це видно з його передмови. Принаймні, лише статті на суспільно-політичні теми за його підрахунком склали б 3 томи. (Збірка “В наймах у сусідів” мала обсяг 340 с.). Однак через несприятливі умови світової війни, а невдовзі — й смертю І.Франка, ці проекти не були реалізовані.

У 1920-30-ті рр. і в Наддніпрянській Україні, і в Західній Україні окремі польськомовні, а також німецькомовні статті І.Франка були перевидані різними науковцями в різних наукових збірниках і журналах, повна бібліографія яких, на жаль, ще досі не зроблена.

У радянський період (від 1945 р.), коли об'єктивне франкознавство набуло в Україні декларативного трактування (воно могло розвиватися вільно тільки в еміграції), ставлення до публіцистики І.Франка було двояке. Вона і приваблювала, щоб створити з Франка “запеклого атеїста”, “соціаліста” і “борця за щасливе майбутнє”, і водночас лякала, бо насправді ж, особливо в пізніший період творчості (від середини 1880-х) його публіцистика мала яскраво національне забарвлення, демократичне, а не соціалістичне спрямування, а від кінця 1890-х років назагал отримала тенденцію критики теорій соціалізму, переосмислення його філософії і утвердження пріоритетності національних цінностей та ідеалів. Тому закономірно, що публіцистика була насамперед головним об'єктом фальсифікації з боку радянської науки, оскільки вимагала від неї доводити щось прямо протилежне до свого змісту, аби вміститися в офіційні ідеологічні рамки тоталітарної комуністичної системи.

Попри всі труднощі, окремі науковці — М.Возняк, Є.Кирилюк, М.Мороз, М.Нечитайлюк, Ф.Погребенник, І.Денисюк, А.Скоць, А.Войтюк, З.Гузар, Р.Гром'як, Б.Бендзар, М.Зимомря, О.Височанська — робили спроби вибудувати якусь цілісність, щоб представити доробок і постать І.Франка на тлі розвитку української літературної критики, науки, журналістики, політичної та соціальної думки. Варто виокремити тут основні дослідження цієї доби. Це окрема збірка І.Франка “Публіцистика” (К., 1953) за редакцією Г.Сидоренка, куди увійшли лише дві перекладені польськомовні статті — “Niemo o stosunkach polskoruskich” і “Niemo o sobie samem” та монографія Г.Вервеса “Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин” (К., 1959), де проаналізовано значний корпус польськомовних статей з різних часописів і систематизовано етапи участі в них. У 1966 році вийшло змістовне дослідження І.Дорошенка “Іван Франко — літературний критик”, в якому була дана цілісна картина розвитку естетичних поглядів І.Франка майже за весь період творчості (зрозуміло, з радянськими акцентами і викривленнями), однак майже непоміченими залишилися польськомовні статті Каменяра. Цю прогалину частково ліквідував А.Войтюк у монографії “Літературознавчі концепції Івана Франка” (Львів, 1981), залучивши до своїх інтерпретацій деякі польськомовні статті.

До 20-томного зібрання творів І.Франка (1950-56 рр.) не увійшли його польськомовні статті, і це стало значним промахом редколегії цього видання. Тодішня ювілейна масштабна монографія А.Брагінця “Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка” (Львів, 1956) може бути зразком фальсифікації наукового матеріалу. Вона цікава хіба що тим, що в ній була спроба цілісно проаналізувати збірку “В наймах у сусідів”. Подібне можна сказати і про книжку М.Климаса “Світогляд Івана Франка” (Київ, 1959). До відверто тенденційного збірника “Іван Франко. Монолог атеїста” (Львів: Каменяра, 1973) увійшло кілька перекладених із “Kurierza Lwowskiego” польськомовних статей. Вони подані були із купюрами.

Невдовзі з'явилася ґрунтовна монографія І.Курганського “Майстерність Франка-публіциста” (Львів: Вища школа, 1974). Проте вона також майже не зачіпала польськомовну публіцистику.

У 1975-86 рр., коли готувалося і видавалося “Зібрання творів І.Франка у 50-ти томах”, був здійснений певний перелом у сприйнятті спадщини національного класика. Насамперед це сталося завдяки дослідженням Г.Вервеса, який у своїх численних публікаціях про зв'язки І.Франка з польською культурою завжди наголошував на важливості його польськомовного доробку. До 50-томника увійшли, за нашими підрахунками, *101 літературно-критична польськомовна стаття, 136 статей на суспільно-політичну тематику і 7 наукових розвідок.*

Паралельно у польському франкознавстві було здійснено ряд досліджень якраз в аспекті творчих контактів І.Франка з польськими часописами і середовищами. Тут назвемо передусім публікації К.Дуніна-Вонсовича: монографія “Czasopismenstwo ludowe w Galicji” (Вроцлав, 1952); статті “Publicystyka I. Franki w prasie ruchu ludowego” (“Kwartalnik Instytutu polsko-radzieckiego”, 1955, № 1-2); “Про ставлення Івана Франка до польського селянського руху в Галичині” (“Іван Франко як історик”, Київ, 1956); “Udział Iwana Franki w polskim ruchu ludowym” (“Slawia Orientalis”, 1958, № 1); статті Є.Козловського “I. Franko a polski ruch robotniczy w Galicji w latach 70-80 w XX” (“Kwartalnik Instytutu polsko-radzieckiego”, 1954, № 1), Г.Паздро “Współpraca Iwana Franki z petersburskim “Krajem” (“Studia polono-slawica-orientalia. Acta literaria, VI, 1955), Е.Горнової “Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną, w Galicji 1876-1895” (Wrocław, 1968), Е.Вісневської “Співробітництво Івана Франка з “Правдою” О.Свентоховського” (Іван Франко і світова культура”, К., 1990). У період ПНР польські дослідження концентрувалися, з відомих причин, тільки навколо теми участі І.Франка у виданнях і акціях, що мали соціалістичне або, принаймні, гадано соціалістичне спрямування. Тому об'єктивну картину про Франка як польськомовного журналіста годі було скласти.

Цікавою видається книжка М.Купльовського “Ivan Franko jako krytyk literatury polskiej” (Ряшів, 1974). Вона написана вельми об'єктивно і не втратила своєї наукової вартості й до сьогодні, хоч стосувалася ця праця тільки літературознавчої тематики.

У 1960-80-ті роки в радянському франкознавстві також час від часу з'являлися статті, спеціально присвячені темі співпраці І.Франка у польській пресі, хоча систематичні студії у цьому напрямку не проводилися. Їхнім істотним мінусом було те, що автори або надмірно переоцінювали соціалістичне наповнення Франкової публіцистики, або явно непереконливо стверджували, що він був великим ненависником “українського буржуазного націоналізму”. Це засвідчують, приміром, статті М.Косіва “Співробітництво Франка в газеті “Kurier Lwowski” (“Збірник робіт аспірантів ЛДУ”, Львів, 1963), Я.Грицака “Співпраця Франка з польськими прогресивними діячами в пропаганді соціалістичних ідей” (“Проблеми слов'янознавства”, Львів, Вип.32); В.Гошовської “Прогресивні українські діячі і газета “Prasa” (“Радянське літературознавство”, Київ, 1988, № 10) та ін. Побачили світ і більш фактографічні дослідження, як, наприклад: Мороз М. “До питання атрибуції творів І.Франка в газеті “Kurier Lwowski” // Питання текстології. Іван Франко (К., Наукова думка, 1983).

Велику роботу з вивчення Франкової публіцистики свого часу здійснив М.Нечиталюк, автор численних статей та спеціальної монографії “Публіцистика Івана Франка (1875-1886). Семінарій” (Львів, 1972). Проте і цей вчений змушений був переважно обмежуватися так званим соціалістичним періодом творчості І.Франка, обходити всякі “гострі кути”, нечасто цитуючи текст із польськомовних видань.

Серед небагатьох діаспорних післявоєнних студій на цю тему виділимо збірку “Іван Франко про соціалізм і марксизм” (“Пролог”, 1966), з ґрунтовною передмовою Б.Кравціва. Проте вона не охоплювала польськомовного матеріалу.

У післярадянську добу першу спробу осмислити пізній період ідейної і публіцистичної творчості І.Франка зробили дрогобицькі науковці О. Баган (“Іван Франко і теперішнє становище нації”, — Дрогобич: Відродження, 1991) і Б.Черпак (“Наперед українці (До національної ідеї Івана Франка)”). — Київ: Видавництво ім. О.Теліги, 1994).

Найповніший інтелектуальний портрет І.Франка на сьогодні зробила О.Забужко у книжці “Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період” (Київ: Основи, 1993), однак це дослідження має більше філософський і культурологічний аспекти, аніж, власне, публіцистичний. В інших дослідженнях сучасних франкознавців питання публіцистики, зокрема польськомовної публіцистики, якщо й трактуються, то тільки як підрядний матеріал, фрагментарно й епізодично.

Окремо виділимо ґрунтовну книжку доктора економічних наук С.Злупка “Франко-економіст” (Львів, 1992), де проаналізовано значну кількість матеріалу з польськомовних статей І.Франка.

За час від 1878 до 1897 року І.Франко дописував до багатьох польських часописів: “Praca”, “Ziarno”, “Przegląd społeczny”, “Przyjaciel Ludu”, “Przegląd tygodniowy”, “Głos”, “Kraj”, “Prawda”, “Wisła”, “Ruch”, “Atheneum”, “Myśl”, “Kurier Lwowski”, “Tydzień”, “Monitor” та ін. Оскільки це були різні видання за тематикою, то він виконував різноманітну журналістсько-наукову роботу — подавав чисто інформаційні матеріали, суспільно-політичні огляди, наукові повідомлення, літературні рецензії, наукові студії, художні твори, переклади, відгуки, есе. І.Франко налагодив найбільш тривалий та конструктивний *діалог* інтелектуальний з польськими культурними і політичними середовищами, що стало цілим етапом в українській політико-культурній історії після попередніх доволі невдалих спроб І.Вагилевича, П.Куліша, П.Свенціцького, В.Антоновича та ін. Сьогодні ця його справа може бути прочитана нами як великий урок і плідна культурологічна стратегія національного розвитку. Без цілісного виокремлення і вивчення цієї лінії творчості І.Франка неможливо буде збагнути шляхи його особистого інтелектуального розвитку, зрозуміти ті внутрішні ідейні, проблемні, естетичні стимули, які він отримував від такого багатоаспектного діалогу як із польською, так і німецькомовною суспільністю досліджуваної доби.

Майже від самих початків своєї творчості І.Франко використовував польськомовні видання як літературний критик. Перша його польськомовна літературно-критична стаття під назвою “Emil Zola i jego utwory” з’явилася ще 1878 році у львівському журналі “Tydzień literacki, artystyczny, naukowy i społeczny” (№ 44). Упродовж 1880-90-х років І.Франко активно виступав у різноманітних польських часописах (“Głos”, “Kraj”, “Prawda”, “Wisła”, “Ruch”, “Athene-

um”, “Kurier Lwowski” та ін.), коли не знаходив повноцінної реалізації свого таланту в українській пресі. Важливо, що завжди І.Франко поставав **репрезентантом саме української культури**. В усьому — тематиці, ідеологічних устремліннях, естетичних уподобаннях, суспільній проблематиці — виражається український характер цих публікацій. Особливо ефективно для пропаганди української культури використав І.Франко газету “Kurier Lwowski”, в якій працював 10 років. Писав він у ній про найрізноманітніші питання української культури: від формування шкільництва до осмислення стратегічних завдань розвитку національної літератури.

Польськокомовну літературну критику І.Франка можна згрупувати у три частини. Перша — це статті теоретичного плану, в яких він утверджував естетику позитивізму в літературі. Це — відомі статті. Друга група статей — про українську літературу, про історичні і культурні аспекти польсько-українського діалогу. Переважно це короткі рецензії, відгуки, репліки, анотації. Окремо стоять ряд ґрунтовних студій про історію української культури, які І.Франко написав у контексті співпраці із польським “Towarzystwem Historycznym” у Львові. Багато писав І.Франко про розвиток українського театру. Ці публікації вартісні своїм **критицизмом**, вони аналізують складні аспекти розвитку української літератури і культури.

Третя група статей — про польську літературу. Хоча в науці (праці Г.Вервеса насамперед) вже багато написано про оцінки і взаємозв’язки І.Франка із польською літературою, — цей напрямок творчості українського критика вартує все-таки нового осмислення.

Своїм центральним завданням І.Франко постійно вважав діяльність з піднесення селянства як основної потенційної української національної сили. Передусім економічне, правове, моральне і культурне піднесення тієї гуцці, яка упродовж століть перебувала у значному законстенінні, відсталості, однак зберігала через звичаї і обряди, через конфесійну свідомість живу **ментальність та ідею** української нації. Тому соціалізм в епоху індустріалізації цілком логічно був сприйнятий І.Франком як та політична ідеологія і суспільна філософія, яка могла розворушити, мобілізувати і звільнити соціально багатомільйонну масу українського селянства.

Стратегічно участь І.Франка у варшавських демократичних часописах мала ту велику користь для Галичини, що польська суспільність, інтелігенція зокрема, на теренах Центральної Польщі (т. зв. “Конгресівка”, що входила до складу Російської імперії), яка була більше урбанізована, індустріалізована, а значить — модернізована, відзначалася ширшим демократизмом, сповідувала більше ліберальні та соціалістичні ідеї — дізнавалася про галицькі проблеми і можливості. В Галичині у польському середовищі домінували консерватори, сформовані на базі шляхетської верстви, — надто нетолерантний стосовно українства табір. Тож будь-яке **включення центральнопольського інтелектуального дискурсу автоматично сприяло демократизації мислення цілої Галичини**. І роль І.Франка в цьому важливому процесі особливо значуща.

Ця робота І.Франка була спрямована на те, щоб привернути більше уваги польської громадськості до “русинського питання” в Галичині. Це добре проглядається, наприклад, у трьох кореспонденціях у “Правді” про селянські заворушення. У статті від 1-го травня 1886 року (№ 19) він показав ментальну логі-

ку цих заворушень: у селянстві тліє велика недовіра до шляхти як природних визискувачів, підозра про можливість повернення панщини. Отже, між державно-соціальною ієрархією і народом зяє прірва непорозуміння, оскільки кровні інтереси маєтних людей і трудівників розходяться. Далі І.Франко наводить позитивний приклад з українського середовища Галичини, а все-таки між політиками-депутатами і селянством є рельєфна довіра. Навіть польські селяни вже почали звертатися до русинських депутатів про правовий захист. Він хвалить справді народну, взірцеву газету “Батьківщина”, яку видавали народовці в 1879-1896 роках.

У кореспонденції про мазурські заворушення (“Prawda”, 1886, № 27) І.Франко застерігав про соціально-вибухову ситуацію у, власне, Східній Галичині, тобто у заселеній здебільшого українцями частині коронного краю. Серед причин особливого напруження він виділив такі: 1) “розбуджені національні і релігійно-обрядні антагонізми між сільським населенням і шляхтою; 2) більші промислово-фабричні осередки з високо розвинутою системою експлуатації, як, наприклад, у Бориславі, в коломийських горах тощо; 3) менше шкіл, а значить і більша темнота в народі; 4) більша ймовірність закордонної агітації” (3; 441). І.Франко іронізував над реакцією на заворушення у проурядовій австрійській пресі, яка лукаво похвалила навіть українських народовців за просвітницьку працю серед народу і пообіцяла їм майбутню роль урядової партії. “Для цього, — відгукувався І.Франко, — треба було б відмовитись від того, що для кожного народовця повинне бути найдорожчим, — від праці для народу, від захисту його інтересів перед привілейованими класами” (3; 422). Водночас І.Франко критикував галицькі політична кола за дріб’язковість, інертність; говорив як про найефективнішу форму громадянського піднесення людей — про народні віча і збори, тобто про якіснішу організацію і мобілізацію нижчих верств. Закінчувалася кореспонденція стриманим, але й “кусючим” коротким реченням: “Надіємось, що такий стан, неприродний для жодного живого організму, довго тривати не може” (3; 442).

У статті “Ще про галицькі заворушення” (“Prawda”, 1886, № 23) І.Франко зробив ряд узагальнень, істотних для розуміння його концепції бачення проблеми, загальної ситуації в Австро-Угорщині. По-перше, він чітко вважав австрійську конституцію “міщанською, капіталістичною”, тобто відстороненою від інтересів селянства — все-таки величезної соціальної основи країни. По-друге, зробивши історичний екскурс на основі статі Т.-Т.Єжа, І.Франко послідовно доводив, що саме польська шляхта була тим сегментом галицького соціуму, який постійно гальмував розвиток і паразитував на природних економічних ресурсах краю. І, по-третє, він вкотре наголошував, що австрійська конституція є лише ширмою для багатого класу польської шляхти. Вона кожного разу, щоб здобути користь і привілеї собі, порушує, як може, цю конституцію, тобто здійснює цинічний і владний акт, що завжди супроводжував світову історію. З усього цього у підтексті випливав висновок автора кореспонденції: селянські протести — закономірні, в суспільстві зріє буря, правда на боці працюючих мас.

Співпраця І.Франка з “Краєм” — це доволі велика сторінка його творчості та ідейного входження у польський культурний контекст. Газета стояла на помірковано-демократичних позиціях, об’єднувала коло відомих публіцистів (Е.Пільц, В.Спасович та ін.), прагнула оновити проблемний та естетичний дис-

курси польської культури. Так, газета, одна з небагатьох тоді, доволі багато уваги приділяла українській темі. Серед іншого там були надруковані відгуки й про твори І.Франка (“Kraj”, 1885, № 18). Важливо, що “Край” поширювався насамперед серед польської інтелігенції на території Російської імперії, у першу чергу — серед тієї частини, яка добре знала українську проблематику і сама нерідко походила з українського етнічного середовища. Тому участь І.Франка в налагодженні польсько-українського діалогу важко тут переоцінити.

Друкувався І.Франко в “Краю” до 1890 року. Тут він опублікував низку важливих літературознавчих статей та багато своїх художніх творів: “Історія своєї січкари”, “Два приятелі”, “Добрий заробок” (1885, № 6, 21, 40), “Олівець”, “Поєдинок”, “Слимак” (1886, № 2-3, 20-21, 25), “Ідилія” (в “Przegląd literacki” — додатку до “Kraju”, 1887, № 36), “Домашній промисел”, “Цигани” (1887, № 18, 50).

Франкові кореспонденції про Галичину в “Краю” відзначаються гостротою і критичністю, тверезістю оцінки устремлінь українських партій, осмисленням їхньої загальної відсталості й провінційності. Не дивно, що у цей час посилюється ізоляція І.Франка серед офіційно-представницького кола галицьких українських політиків і культурників. Вони не могли йому пробачити чесного й аналітичного погляду на ситуацію.

У цей же час (від 1886 р.) І.Франко розпочинає свою співпрацю із варшавськими журналами “Atheneum” і “Głos”. У першому друкує тільки літературні статті, у другому — низку публіцистичних виступів. “Голос” щойно тоді започаткувався. Його редактором був Ян Поплавський — публіцист та ідеолог, який виражав одну з версій польського соціалізму. Журнал мав виразну лінію до польської незалежності, орієнтувався на молоде покоління — демократичне, освічене, проймає народолюбними ідеалами. Звідси — його підкреслений інтерес до селянської теми.

Дві статті І.Франка на сторінках “Голосу” — “Dwory i chaty w Galicji” (1886, № 7, 13) і “Gmina” і “Zadruga” wśród rusińskiego ludu w Galicji i na Bukowinie (1887, № 19) — цілком відповідали концепції журналу, який мав підкреслено демократичне, етнологічне спрямування, розвиваючи програму ліберального, модерністського націоналізму. У першій І.Франко полемізує із брошурою Г.Ясенського “Nędza na Rusi” — галицького шляхтича-публіциста, який задумав правдиво описати соціальне становище в Галичині. На жаль, автору не була відома ґрунтовна німецькомовна праця Я.Головацького “Становище українців у Галичині” (Лейпціг, 1846). Викривши цілий ряд алогізмів, фальшувань і оковамилювань Г.Ясенського, що все-таки пробував бодай глянути на реальність, І.Франко дав свою глибоку оцінку ситуації: “Політика, яка опирається на почуттєвих пориваннях або на доктринах окремих керівників, так само, як і політика, що базується на незнанні інтересів мас, є не чим іншим, як низкою шкідливих експериментів. І вже просто вбивчою є політика, оперта на свідомій і витонченій експлуатації цих мас на користь меншості... До цієї останньої категорії я повинен віднести суспільну політику, яку віддавна провадять галицькі двори... Не можна говорити тут про фальшиві доктрини, де особисті класові інтереси на кожному кроці висувуються наперед з цинічною відвертістю. Не можна також виправдати помилок незнанням там, де самі факти систематично замовчуються чи фальсифікуються, де вироблено майже окремих діалект для маскуванню

справжніх думок чи для покриття блискучими фразами аж ніяк не благородних логічних вивертів” (3; 465). Цей інвективний пасаж блискуче передає настрої і логіку оцінки, з якими автор дивився на паразитарну і гальмівну роль шляхти в історії Галичини. Особливо обурювало І.Франка те, що люди, які зробили своїм покликанням “розпусту, азартні ігри і пияцтво”, вважають українських селян за щось нижче від тварини (3; 465), що між шляхетством і мужицтвом пролягла межа “крові”, насправді умовна і брехлива, проведена тільки для того, щоб меншість могла вдовольнити свій ненаситний гедонізм і неробство.

У другій частині статті, виклавши скрупульозну систему цифр про галицьку економіку, І.Франко робив висновок: “Майже половина галицької землі сконцентрована в руках декількох тисяч власників і все більше концентрується як наслідок сучасного капіталістичного ладу: проти неї друга половина дрібної власності — та, що роздрібнюється дедалі більше і при цьому позбавлена природних ресурсів розвитку. Між цими двома суспільними силами стоїть третя, посередня, або нейтральна, або така, що прямує до вирівнювання з першою коштом другої” (3; 473). Тобто, невпинно нарастають процеси пауперизації в Галичині, які, зрештою, незабаром призвели до масової еміграції з краю через бідність і до соціальної стагнації на селі.

У 1886 році у Львові почав виходити новий польський часопис соціалістичного спрямування — “Przegląd społeczny”. Франкові публікації в ньому стали справжнім розмахом його обдарувань і справжнім проривом у поглибленні співпраці між польськими і українськими демократичними громадськими середовищами. Редактором журналу був Болеслав Вислоух — знаний публіцист і діяч нової генерації соціалістів. Уродженець Полісся і вихованець Петербурзького технологічного інституту, він мав досвід конспіративної діяльності революціонера-соціаліста у Варшаві, досвід трирічного ув’язнення за свої переконання. Рятуючись від нагляду російської поліції, у 1885 році переїхав до Галичини і відразу розгорнув активну організаторську та ідейну діяльність: у 1885 році став співвидавцем ліберально-соціалістичної газети “Kurier Lwowski”, у 1886 році заснував “Przegląd Społeczny”, у 1889 році — газету для селян “Przyjaciel Ludu” у 1893 році — почав видавати науково-літературний додаток до “Kuriera Lwowskiego” — “Tydzień”. В усіх цих виданнях брав активну участь І.Франко.

Б. Вислоух приніс в Галичину радикальність, а також романтичний запал, якими дихав революційний демократичний рух в Росії. Відповідно, польські соціалістичні кола з Конгресівки пішли уперед у своєму переосмисленні польської суспільно-політичної системи. Вони концептуально усвідомили потребу глобальної трансформації польського соціуму з виробленням ідеології всенародної мобілізації на засадах рівності станів, широкого демократизму, індустріалізації та модернізації країни. Закономірно, що для цього передбачалося перебудувати правову та економічну базу селянства — найчисельнішого стратуму польського суспільства.

У Львові Б.Вислоух згуртував групу творчих людей, серед яких були Фелікс та Ігнацій Дашинські, Г.Діаманд, Ф.Носінг-Прухнікова, В.Охорович, Б.Родоць-Бернацький. З українців він особливо зблизився з І.Франком. Вельми позитивною ознакою програми журналу була його відкрита і не зверхня позиція щодо українського питання. Б.Вислоух одним з перших у польській культурі

розпочав пропагандивну роботу у плані переосмислення “східної політики” поляків. Він обстоював тезу, що без визнання історичного права литовців, білорусів і українців на самостійну роль в майбутньому не може бути мови про якесь порозуміння між народами-сусідами. Він категорично виступив проти ідеї відновлення Польської держави у кордонах до 1772 року, тобто з охопленням етнічних литовських, білоруських і українських земель. Є підстави для твердження: таку позицію він зайняв під впливом попередніх публікацій І.Франка, ідеї якого через соціалістичні середовища могли доходити й до польських інтелектуалів. Маємо на увазі знану статтю в газеті “Діло” — “Наш погляд на польське питання” (1883, № 36-39). У цій публікації, зокрема, І.Франко слушно писав: “Польща не вміла здобутися ніколи настільки політичного розуму, щоб стати рішуче на одну дорогу, а то ще й на дорогу свобідного і чесного відношення до руського народу, котрий будь-що-будь мусив би був статися головним агентом тої східної політики, котрий за всі свої заслуги Речі Посполитій домагався тільки рівноправності, а не хотів бути підніжком і підданам вельможної польської шляхти... Замість боронити себе, а затим і всю Слов’янщину від походу німців, поляки своєї нещирістю і політичною безтактовністю та жадобою панування над своїми ж братами піднімали проти себе всіх, з ким тільки ввійшли в ближчі зношення...” (4; 210-211). І далі робив висновок: “Є се до безперечності певна річ, що відірвана від нашої Русі Польща ніколи не може здвигнутися, але скорше чи пізніше станеться вся німецькою здобиччю. Але ж не менше певна річ і те, що силою придавити нашу Русь, винародовити її Польща теж не зможе. Єдину поруку ліпшої будучності обох народів ми бачимо тільки в їх *федеральнім зв’язку між собою і з другими сусідами*, в зв’язку, оснований на якнайповнішій рівноправності і автономії кожного окремого народу” (4; 219).

І.Франко разом з великим колом польських соціалістів здійснив ідейний крок у напрямку заперечення екстремістських і тоталітаристських марксистських тенденцій. Він чітко стояв на засадах захисту чисто соціальних інтересів трудящих верств в умовах наростаючого капіталізму і водночас був проти перетворення соціалізму в фанатизовану ідеологічну доктрину, яка відкривала простір до нескінченних політичних протиборств, але вже на ґрунті партійницької нетерпимості і вузькоглядності, національної зверхності й упередженості, культу вождів і пророків і т. ін., усього того, чим стала багата історія тих суспільств, куди прийшов пізніше, вже в ХХ ст., марксизм за його підвиди — “троцькізм”, “маоїзм” та ін.

У цікавій статті “Odrębność Galicji” (1886, № 7) І.Франко певною мірою підсумував довготривалу політичну дискусію про автономію Галичини як окремого коронного краю Австро-Угорщини. У нових парламентських віденських розмовах про галицьку автономію І.Франко спостеріг, по-перше, хитрий маневр німців, які в такий спосіб прагнули розбити політичний союз сильних чеської і польської парламентських партій і ослабити їх, а, по-друге, певну нещирість і небажання розв’язати політичну ситуацію ґрунтовно: передусім Галичину як дуже великий і двонаціональний край треба було розділити на Західну і Східну, де, відповідно, переважали б польський і український етноси. З іншого боку, І.Франко наголошував, що “...тепер в Галичині “нема опінії публічної”, крім шляхетської, нема зорганізованого сторонництва, крім шляхетсь-

ко-езуїтського, і для того відрубність, дана при теперішніх відносинах, мусила би вийти виключно на користь тої найменшої суспільної групи, а на шкоду інших” (4; 460). Українські громадські і культурні середовища значно поступалися за рівнем організованості, державницьких ресурсів, політичної активності польським, власне, феодально-консервативній домініанті — маєтній шляхті, яка в усіх аспектах ставилася насторожено до лібералізації і соціальних перетворень загальної модернізації, тож об'єктивно вона гальмувала б будь-який можливий поступ в автономному краю, позбувшись контролю як-не-як законницького і проліберального у загальних вимірах Відня.

Зі свого боку, І.Франко зазначав, відчуваючи цілком правильно стратегічне завдання українців: “Ще раз повторюю, одинока умова, при якій не тільки відрубність на взір Хорватії, але й теперішня общипана автономія може вийти на користь Галичині, се утворення і зорганізування сильної людової партії русько-польської, яка б і в соймі крайовім, і в раді державній могла підносити голос в обороні інтересю краю. Лиш тоді і тільки тоді можна буде шукати союзників із поза границь краю, бо доки того нема, ніякий союзник не допоможе нам” (4; 461). Він розумів, що без мобілізації на основі міцного демократизму і соціалістичної економічної солідарності не можливе господарське і політико-правове піднесення у краю, де 90% мешканців перебувають у стані соціальної відсталості й залежності.

На середину 1880-х років І.Франко став помітною постаттю в польській журналістиці, в польських культурних колах. Своєю творчістю він репрезентував новий тип інтелектуала: по-європейськи освіченого, відкритого до дискусії, принципового демократа, ідейного опозиціонера до традиційного бюрократизму влади. Певною мірою він змінив пануюче уявлення про Галичину як про надто патріархальний, пасивний край. Франкове перо завжди було гостре, спрямоване на болючі проблеми і тому посилено привертало увагу читацької аудиторії. Він змінив стереотип сприйняття українця в польському середовищі — як людини інертної в інтелектуальному плані, підкреслено лояльної до державної системи і байдужої до загального прогресу.

Ось як цікаво згадував І.Франко у “Нарисі українсько-руської літератури до 1890 р. про свої початки в “Kurierre Lwowski”, про його особливості і перспективи: “Друга половина 80-х років була для мене оскільки важною зворотною точкою, що, стративши постійний заробіток у руських періодичних виданнях, я був змушений шукати його у поляків. Крім кореспонденцій та принагідних праць для варшавських тижневиків “Prawda”, “Głos”, “Przegląd Tygodniowy”, дневника “Kurier Warszawski”, місячників “Miesięczny dodatek do Przeglądu Tygodniowego” і “Atheneum” та петербурзького тижневика “Kraj”, я від липня 1887 року ввійшов у склад редакції львівського щоденника “Kurier Lwowski”. В “Kurier’i Lwowski” я не жалував своєї праці ні для якого відділу, та головню займався біжучими економічними та соціальними справами краєвими, а також справою організації польських демократичних елементів у партію, що могла б іти рука в руку з демократичною організацією русинів. Пізніше не жалував я труду, також помагаючи при організації польської селянської партії “Stronnictwa ludowego”, якої організатором був Вислоух, а головним робітником з часом зробився співробітник “Kuriera” Ян Стапінський” (5; 465).

І. Франко, за уточненням Г.Вервеса, почав працювати у редакції “Кур’єра Львівського” від травня 1887-го, припинив же свою співпрацю з ним теж у травні 1897 року (6; 148). За цей час, за підрахунками польського вченого К.Дуніна-Вонсовича, він опублікував на сторінках часопису 745 статей на різні теми, а ще 14 статей у літературному додатку до газети “Tydzień” (7; 245). Разом з публікаціями в “Огляді суспільному” і “Przyjaciele Ludu”, що були споріднені з “Kurierem” ідеологічно, це становить 80 % з усього, що написав І.Франко польською мовою в публіцистиці. Тож період “Кур’єра львівського” є центральним і особливо значущим у його спадщині. Сам І.Франко сформував три великі розділи у книзі “В наймах у сусідів” майже повністю зі статей з “Кур’єра” (до них увійшло лише кілька статей з “Przyjaciela Ludu”).

У національній справі, за І.Франком, не може бути лжеавторитетів, схиляння перед формальностями, пустопорожньої балаканини і самохвальства. Має бути твереза і сувора оцінка стану справ і можливостей замість виспівування пеанів лжегероям і провідникам. З іронією говорить він про культ Володимира Барвінського у народовців, які лише фальшиво прикриваються цим ім’ям, як “другим слов’янським Рігером” (Франтішек Рігер (1818-1903) — визначний діяч чеського національно-визвольного руху, вчений-енциклопедист, соратник Ф. Палацького). Віддаючи належне В. Барвінському на полі українського відродження у Галичині, І.Франко закликав дивитися правді у вічі, аналізувати реальне становище національного руху, боротися за реальні інтереси простого народу. Порівнюючи галицьке “українофільство” з наддніпрянським, зазначав його істотну ваду: “...галицьке українофільство було часто наслідуючи лише зовнішніх форм останнього, обминаючи власне його сутність, так зване хлопоманство, найвизначнішим представником якого був саме Шевченко! ...якого старші галицькі українофіли вшановували як святого і як національного пророка” (4; 445-446). І ось таке саркастичне узагальнення про галицьку “рутенію”: “Цей страх слів, значення яких не розуміють, це прагнення канонізувати одних як пророків і національні святощі і проклинання інших, як дияволів. Замість бачити в одних і других працівників на народній нині і спокійно оцінювати їхні вади і заслуги, оте безсмертне позерство, яке в’їдається в мізки і нерви людей в цілому чесних і щирих, — це хвороби, якими галицьке українофільство хворіє дотепер. А вилікувати їх може тільки ґрунтовніша і всебічніша освіта, розумова праця, **радикалізм і раціоналізм** у такому значенні, як ми визначили на початку цих зауважень” (4; 446-447). Тут ще раз бачимо одну з головних претензій І.Франка до вибору народовців: його не задовільняв інтелектуальний рівень їхньої публіцистики, відштовхували патріотичний формалізм і пустомельство.

Цю проблематику — ідеологію та політичні принципи, перспективи і моральні засади галицьких партій — І.Франко аналізував і в ряді статей на сторінках “Кур’єра львівського”, коли він увійшов до редакції видання. Так, у статті “Bałamuctwa w sprawie ruskiej” (1887, від 06.08) він живо відгукнувся на публікацію в мюнхенській газеті “Allgemeine Zeitung” Гр.Купчанка про суспільно-політичні тенденції в Галичині, в якій той доводив, що український дух і рух в краю занепадають і він щораз більше стає російським за національною свідомістю. Мабуть, щоб ліпше ознайомити саме польськомовного читача газети з сутністю українського питання, І.Франко навів величезну цитату з народовської газети “Діло”. Тут автор переконливо заперечував абсурдність тез новоявленого

москвофіла. Це ще раз ілюструє, наскільки і як І.Франко солідаризувався з народовцями, коли йшлося про захист українських національних інтересів, не зважаючи на полемічні розходження в інших моментах. Такий приклад показує щирість і шляхетність його натури — натури, що завжди підіймалася над особистим і тимчасовим задля плекання вищої ідеї.

У статті “Organizacja stronnictwa demokratycznego” (1888, за 27, 29.09 і 14, 15.11), спираючись на концепцію і статут щойно задекларованої всеавстрійської демократичної партії, І.Франко детально аналізує можливості і принципи галицької демократії, яку він розуміє як союз польських і українських демократичних сил. З огляду на те, що тут висловлені дуже важливі думки для розуміння тодішніх ідей та світоглядних засад І.Франка, ми дещо детальніше проаналізуємо її. Актуальність демократичної партії в Галичині була зумовлена тим, що упродовж 1870-х шляхетсько-консервативний табір (т.зв. “станьчики”) зумів перегрупувати сили й перейти в наступ, ліберальні середовища в польському суспільстві занепали, а українці ніколи політично не були сильними і численними. Отже, І.Франко програмував новий етап боротьби демократії за місце під сонцем, “для протиділяння впливам ретроградних елементів” (4; 517). Перше, що не сприймає він у віденській програмі демократів, це їхній принцип безнаціональності (4; 518). Ігнорування національного питання для соціал-демократів (а саме про них йшлося в цій статті) було типовим: соціалізм був засадничо космополітичним через те, що виражав настрої та устремління розвинених, державних націй, насамперед — французької, німецької, англійської. Воднораз йому була незрозумілою проблема національного визволення, яка стояла перед більшістю недержавних народів Європи — ірландців, угорців, болгарів, чехів, словаків, українців та ін. Власне, це пізніше призвело до великих внутрішніх конфліктів у середовищі цих народів: вони обирали “передову” ідеологію соціал-демократизму, щоб іти в ногу з цивілізацією, а вона їм казала відмовитися від національної самобутності. Тому, як вихід із суперечності, більшість із недержавних народів почали нашвидкоруч ідеологію соціалізму наповнювати націоналізмом, яскравий приклад цьому — Польська партія соціалістична з Ю.Піلسудським на чолі чи успіхи соціалістів у Сербії, Хорватії, Угорщині. Тож І.Франко виражав тут цілком правильну з погляду історії тактику дій: **соціальне піднесення поневоленого народу неможливе без національного визволення**. Не випадково, як зразок для наслідування він наводив діяльнісь “Ірландської національної аграрної ліги”, яка перетворила соціальну самоорганізацію селянства у національну мобілізацію (4; 521).

Друге. І.Франко наголошував: “...характер галицької демократичної організації повинен бути переважно **людовий**, аграрний ...елемент міщанський у Галичині сам собою занадто слабкий для витворення сильної демократичної партії і для постачання тій партії відповідно сильної парламентарної репрезентації. Головна сила нашої суспільності — селянство; головні питання, що займають увагу керманців нашої держави, політиків та публіцистів, се питання рільні, як податок ґрунтовний, горілчаний, справа дорогова, шкільництво людове і т.п.” (4; 520).

І третя засада І.Франка — міжнаціональна солідарність, власне, як активний чинник взаємодій, змагань недержавних народів: **“демократичне сторонництво в Галичині не може бути ані виключно польське, ані виключно**

руське, але мусить бути міжнародне, польсько-руське” (4; 521). Він чітко наполягав: “міжнародне, не мішане” (4; 522), тобто у партії мало відчуватися союзництво, рівноправність і велика увага до пошанування національних ідеалів та інтересів одне одного. Потребу об’єднання сил І.Франко пояснював тим, що польські мешканці в Східній Галичині переважали лише у більших містах, і на виборах без голосів українського села майбутня демократична партія не могла розраховувати на успіх. Галицьке ж українство він характеризував так (наводимо ширшу цитату для передачі стилю і конкретності критики І.Франка): “Русини мають два політичні товариства: Руську Раду, що тепер складається з елементів клерикально-бюрократичних і репрезентує т.зв. староруський, а властиво москвофільський напрям, і Народну Раду, зложену з елементів свіжих, почасти людських, із демократичною програмою ...Обік них існують, хоч тільки на папері, політичні товариства в Долині та в Турці, сумні приклади провінційної безсилості та непорядності. Всі ті руські організації, хоч дуже скромні в порівнянні, приміром, із чеськими, все-таки дуже міцні на початок... Ще у Львові та в багатьох містах набереться стільки руської інтелігенції, аби утворити ядро такого товариства і саяк-так сповняти функції, приписані статутом, але по менших містечках таких людей переважно нема, що більше, по більших і менших містах однаково не стає іноді людей інтелігентних та незалежних, які зуміли би та посміли би стояти все на своїм становищі і не гнули би карку перед кожним вітром, що повіє з канцелярії староства, з ради шкільної або з консисторії. У поляків у Східній Галичині зовсім навпаки: людей світлих і незалежних скрізь немало, але не стає їм широкого ґрунту та опори в масах людності.

Сам той стан речей змушував одних і других до спільної організації, до **здруження в боротьбі за спільні інтереси.**

Друге лихо руських політичних товариств — се безплідність їх заходів, неминуча при їх політичній безсилності. Не маючи змоги вибороти що-будь парламентарною дорогою, товариства обмежуються майже виключно на вношення петицій, значить на просьби, на жебранину. Найбільший успіх, яким хвалиться Народна Рада, се випрошення у правительства руських паралельних клас при гімназії в Перемишлі... Се вічне петиціонування, на яким майже обмежується вся діяльність руських політичних товариств — се найбільше свідоцтво їх немочі. Те саме посвідчують також часто поновлювані проекти згоди з поляками, яких тенор звичайно такий: “Ви, поляки, **дайте нам те а те**, і буде згода” (4; 522-523).

І.Франко тут нищівний, викривальний щодо слабкості і ментального холуйства всього українського табору і водночас — надто раціональний і прагматичний, що й характеризує всю його діяльність і творчість. Ставив скромну, але цілком практичну мету для молодого демократичного руху: “Сполучені елементи демократичні, польські й руські можуть мати надію, що вже при будущих виборах перепрут стільки своїх кандидатів на посольські крісла, що ті в соймі та в Раді державній зможуть утворити окрему, незалежну та одиноко добром своїх виборців заінтересовану групу. Все те, що тепер у формі петицій та меморіалів іде до міністерських кошів, тоді знайде сильну підпору в посольських голосах, і не буде покриватися мовчанкою. Та й у краю перестануть вічні передирки поляків із русинами, особливо коли від самого початку діло буде поведене достойно, одверто та з обопільною пошаною” (4; 523).

У полемічній статті “Stronnictwo polityczne w Galicji” (1889, за 20-21.07) І.Франко, відгукуючись на огляд газети “Wiener Allegemeine Zeitung” про галицькі політичні справи, доводив що “...політична власть спочивала в руках шляхти і лишилась в її руках доти, доки або закон виборчий не буде змінений, або поки рівень людської освіти не підійметься” (4; 544). Тут ми бачимо яскравий талант Франка-дискутанта, публіциста, який чітко вмів розібратися з усіма нюансами складної суспільно-політичної ситуації, довести логічність своєї позиції. Головною проблемою він бачив загальну відсталість Галичини, передусім освітню, адже народна темнота не дозволяла здобути на виборах більше голосів для демократичних політиків, які б захищали інтереси того народу, а віденська влада, обумовлена інтересами великопомісної шляхти і великого капіталу, не дуже поспішала проводити якісні соціальні реформи.

Свій аналіз, власне, української галицької політики І.Франко розгорнув у цікавій статті, яка мала й ретроспективний аспект, під назвою “Narodowcy i radykali ruscy” (1891, № 316, 322, 326, 328). Ще раніше він описав, інформуючи польську в основному громадськість, ситуацію в Русько-українській радикальній партії, яку сам очолював і формував, у статті “Po zjeździe radykalów ruskich” (1891, № 279, 280, 283, 285). Отже, І.Франко дає тут коротке осмислення джерел та характеристик народовського руху, дуже критичне і водночас точне, яке він потім розгорнув, наприклад, у статті “З останніх десятиліть ХІХ в.” (1901) та “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (1910). І.Франко показав усю бутафорність, провінційність, малоосвіченість галицьких народовців 1850-60-х рр., їхню нездібність до елементарної організованості, до вольової дії, низький рівень таланту навіть у чільних діячів цього руху (наприклад, Ю.Федьковича). Коротко осмислив роль П.Куліша, який пробував оживити галицьке українське життя. І.Франко відзначив дві головні заслуги П.Куліша: він першим звернув увагу на потребу професійного вивчення історії України (відкинув шароварщину і козакофільство, якими “захворіли” перші народовці — Д.Танячкевич, К.Климкович, Ф.Заревич, В.Шашкевич та ін.) і “звернув увагу на потребу літератури для простого народу” (8; 204). Хоча через дратівливий власний характер, хаотичність культурної програми загалом П.Куліш приніс не так вже й багато конкретної допомоги галичанам.

Далі І.Франко давав коротку оцінку художній творчості і першим українським журналом Галичини як дивовижно “позаєвропейським”, сповненим художнього безмаку і дезорієнтованості в ідеях часу. І так оцінював ментальність тієї генерації — “...галицьке українофільство було так само романтичне, спираючись на мрії і фантазії, так само було далеке від реального галицького народу, як і ретроградне та аристократичне святоюрство. Воно любило Україну, про яку мало туманне уявлення, любимо й захоплювалось мовою Шевченка й Куліша, але мови свого власного народу або не знало добре, або вважало її зіпсованою; воно захоплювалось українськими думами і піснями, але не звертало уваги на ті пісні, що їх співав галицький народ” (8; 204). Не дивно, що справжнього Т.Шевченка, його ідеалів і світоглядних засад, художніх візій та концепцій те українофільство не збагнуло.

Відомо, що І.Франко не сприйняв ідеї польсько-українського “союзу”, т. зв. “нової ери”, який запрограмували галицькі народовці у порозумінні з вла-

дою. Він вбачав у цьому ілюзію, поверховість розуміння справжньої соціальної ситуації, навіть зраду істинних інтересів трудового народу.

Одним із напрямків своєї роботи у “Кур’єрі львівським” І.Франко мав повідомлення і відгуки на події в Росії. Кореспонденції на російські теми були потрібні з об’єктивних причин: Російська імперія, як колос, оточувала кордони Австро-Угорщини з кількох боків. До того ж, власне, в її державному організмі перебували великі польські і українські етнічні землі і мільйони жителів, тому знати про її культурне і суспільне життя було дуже важливо. Як відомо, І.Франко писав російською мовою, друкувався в російській пресі, добре розумівся на складнощах і тонкощах російського суспільного життя. Про це свідчить низка його україномовних статей на цю тему, вершиною з яких стала, мабуть, стаття “Подуви весни в Росії” (1905). Головним принципом у нього було чітке розрізнення Росії імперсько-шовіністичної, реакційної і Росії демократичної, інтелектуальної, поступової. Тому багато перекладав і популяризував російську літературу і науку, російські ідеї свободоловності і гуманності і водночас багато викривав і таврував російський деспотизм і бюрократизм, бездумний гегемонізм і фальшиві теорії слов’янофільського “братолюбія”.

Так, у статті “Katkow i ukrainofilstwo” (1887, від 12.08) І.Франко висловив обурення з приводу публікації брошури щойно померлого російського реакціонера Міхаїла Каткова, в якій той окремим розділом писав про українську мову. Обурило І.Франка фарисейство, з яким представлявся той, хто майже ціле життя присвятив боротьбі з українською ідеєю доносами і фальшуванням. Навівши кілька фактів моральної нечистоплотності М.Каткова, його користолюбства, автор з іронією і сарказмом, в дусі суперпатетичної стилістики імперської преси ще раз нагадав про те, що цю людину продовжують називати певні кола “милістю Божою, великим слов’янським публіцистом” (4; 487).

У статті “Do wiadomości pp. Czechów” (1887, 18.08) І.Франко ще емоційніше обурювався на публікації у французькій і чеській пресі про смерть М.Каткова, в яких того називали “великим патріотом” і т.ін. І.Франко нагадував, що це той Катков, який, “заохочував Муравйова до жадливих репресій проти поляків; згвалтовані і задушені жінки, діти вбивані в лоні матерів, пожарища і поліція в кожному куточку Польщі” (4; 487). І підкреслював, що ніякі дипломатичні і геополітичні розрахунки французьких політичних кіл, які об’єктивно були зацікавлені в союзі з Росією, не можуть виправдати моральної підтримки реакції і тиранічного насильства. Ця стаття є й зразком того, як зумів український вчений і публіцист підважити і сміливо заперечити традиційне русофільство чехів, а подібне русофільство було і в інших західних і південних слов’ян, оскільки всі вони отримували великі кошти, моральну та ідейну підтримку в національному відродженні від Росії. І в цьому була велика суперечність для слов’янського світу: Росія справді витратила великі кошти і робила великі зусилля для розвитку слов’янської культури та ідеї, однак робила це задля власної імперської вигоди, до того ж мріючи у майбутньому національно розчинити всі слов’янські народи у російському морі, про що відверто заявляли ідеологи і практики російського слов’янофільства. І.Франко виявився одним з тих слов’янських публіцистів, який майже протягом усього творчого життя наполегливо розвінчував російський хитро-імперський панславізм і боровся з ним, про що свідчать такі його публікації на сторінках “Кур’єра Львівського”: “Postępy ran-

slawizmu” (1888, № 66), “Panslawista o czechach” (1888, № 119), “Sukcesy panslawizmu” (1888, № 129) та ін. Усі вони не увійшли до радянського 50-томника через послідовну антиросійську позицію автора.

Водночас І.Франко з великою увагою ставився до суспільних та інтелектуальних тенденцій в Росії, вивчав і аналізував найновіші дані про них. Це ілюструє нам оглядова інформаційна стаття “Uniwersytety w Rosji” (1887, від 17, 19, 23 і 27 червня), в якій він, спираючись на докладну статтю німецького дослідника Е.Любека в журналі “Die neue Zeit” (Штутгарт), дав уважний огляд історії заснування університетів у Росії і їхньої ролі в демократизації цієї країни, у витворенні атмосфери активного інтелектуального життя та розвитку високої культури і науки. Причому І.Франко зумів показати університетське життя як боротьбу прогресу з реакцією, як протистояння лібералізму і монархізму, і зробив це настільки по-журналістськи майстерно, що ця стаття ще й сьогодні запалює і опромінює людину ідеалами добра, правди і свободи.

Інформував читачів “Кур’єра львівського” І.Франко і про революційно-соціалістичний рух у Росії, його видання та ідеологію. Так у відгуку на перший номер еміграційного соціалістичного журналу “Свободная Россия” (1889, 06.03), який з’явився у Женеві за редакцією В.Бурцева і В.Дебогорія-Мокрієвича, він вельми похвально написав про ширшу і більш ліберальну програму видання, чим воно відрізнялося від войовничих, революційно-фанатизованих журналів типу “Вперед”, “Набат”, “Вестник народной воли” (4; 539). Цікаво, що І.Франко вже тоді точно вловив загрозову тенденцію в російському революційному русі, яка потім вилася в тоталітарний екстремізм большевиків, яку він називає “російським централізмом і революційним якобінством” (4; 539), тобто прагнення до ідейного і керівного деспотизму та засліпленого деструктивізму. З іншого боку, І.Франко дуже принциповий у національному питанні: він писав, маючи як засторогу, згадку про вияви систематичного великодержавництва і шовінізму в російських революційних теоріях: “Ні поляків, ні русинів вона (програма “Свободной России”. — О. Д.) не розглядає як сили, окремі від Росії, навпаки, уявляє собі, що вони і дрібніші народи згідно житимуть в рамках сьогоднішньої Росії, користуючись усіма правами, потрібними для національного і економічного розвитку, і в той же час в поєднанні з великим організмом вільної Росії матимуть належну опору проти будь-якого тиску ззовні” (4; 539). А закінчував І.Франко статтю, навівши величезну цитату з програми “Свободная Россия”, іронічним і доволі колючим пасажом: “Справді, те, що говорить накінці про “російський народ” трохи дивно контрастує (а, може, і не контрастує) з побіжним трактуванням національного питання на початку. Повністю схвалюючи щирі прагнення редакції до самоврядування і до задоволення на цьому ґрунті всіх національних вимог, мусимо, однак, підняти питання, чи дійсно ці вимоги можна задовільнити і гарантувати при збереженні теперішніх державних рамок, і чи ті “рамки” самі собою не стануть великим тягарем для тих, які собі їх найменше прагнули б” (4; 542).

Зазначимо, що співробітником “Свободной России” був ідейний наставник І.Франка, визначний публіцист і теоретик соціалізму М.Драгоманов, який, як і редакція журналу, ніколи не уявляв собі України поза рамками великої, хоч і федеральної, Росії. Тож уже в цьому пункті ми бачимо момент майбутнього ідейного розходження І.Франка з М.Драгомановим, на яке перший відважився

відкрито лише після смерті другого (у 1895 р.): настільки тяжів над ним авторитет блискучого публіциста та ліберального інтелектуала.

У подібному дусі, але значно лаконічніше, написано відгук І.Франка на появу у Лондоні нового російського революційного журналу під такою ж назвою “Свободная Россия” (1890, 16.05).

Водночас І.Франко багато інформував громадськість Австро-Угорщини про соціальні труднощі в Росії, зокрема про великий голод на Поволжі. Про це він писав у реферативних статтях “Głód w Rosji” (1891, № 237, 238, 240, 258, 277, 357) і “Hr. Tolstoj głodzie w Rosji” (1892, № 49, 52). У першій він дав значний згусток інформації про голод, зібраної з провідних європейських газет, писав про нещастя з великим співчуттям, дуже деталізовано, докладно, емоційно, що робило повідомлення вельми експресивними. У другій — проінформував про суперечності російської ситуації: навівши великий уривок зі статті Л.Толстого про голод у спеціальній книзі “Помощь голодающим” (М., 1892), вказував, що і Л.Толстой прикрашає ситуацію, боїться правди, а казенні проурядові публіцисти загалом забріхували становище і навіть писання Л.Толстого закликали заборонити. У цьому виявлялася фатальна злочинність забюрократизованого і фарисейського монархічного режиму, який, надто переймаючись штучним великодержавництвом і помпезністю, лише боявся правди і вільної думки, тому і в трагічних ситуаціях вдавався до репресій.

Наче контрастом до Франкових повідомлень про Росію, що завжди були сповнені описами російського державного деспотизму, суспільної неволі, фальші і наростання нетерпимості та шовінізму як в офіційно-реакційному середовищі, так і в середовищі революційному, його інформації про життя інших слов'янських народів, навпаки, здебільшого говорили про живе національне відродження, успіхи науки і культури, вказували як на зразок, та моделі національно піднесення для інших. Яскравим прикладом серед такого роду публікацій може бути доволі велика стаття-репортаж “Z gościny w Pradze” (1895, № 210, 212, 213, 215). І.Франка у головному місті Чехії вразила насамперед дивовижна активність його жителів, досконала облаштованість його вулиць і будинків, акуратність і продуманість в усьому. “У який би бік від міста не поїхав, — писав він, — скрізь мимоволі впадає в очі сила, інтенсивність і разом з тим **молодість** цивілізаційної праці” (9; 229).

З іншого боку, його вразила інтенсивність національного життя чехів: “Також впадав в очі домінуючий національний **чеський характер**. Проходячи вулицями Праги, скрізь бачимо чеські написи, чуємо чеську мову, помічаємо чеські газети в руках як службовців, так і у візників (яка промовиста увага до деталей! — О.Д.). Більше того, написи на магазинах і установах, плакатах підкреслюють чеський характер установ, чеське походження виробів, чеські фабрики, чеську торгівлю, чеські кооперативи, чеські банки і т.п.” (9; 229). Далі І.Франко детально описував етнографічну виставку, на яку він, власне, й приїхав, підкреслював, з якою любов'ю, достеменністю, акуратністю вона була організована, відзначав ту неймовірно велику кількість відвідувачів її, що свідчило про високий рівень національної свідомості і культури в суспільстві. І водночас він порівнював цю чеську змобілізованість, оптимізм і охайність із занедбаністю, відсталістю і байдужістю, які здебільшого визначають українське галицьке громадське і культурне життя, ставив чеський приклад за взірць.

З цією публікацією перегукується стаття-репортаж “Wystawa etnograficzna w Tarnopolu” (1887, 30.06 і 01.07). У ній він дав детальний опис виставки, висловив при цьому свої фактологічні та концептуальні зауваження, зокрема: чому не представлений на виставці регіон Надсяння, чому майже не представлена Бойківщина, які насправді є вельми багатими на народознавчі скарби. Але перед тим, у першому номері, І.Франко подав інформацію про політичний підтекст виставки: як українці домагалися, щоб вони були представлені якомога ширше, які перешкоди бюрократичні при цьому долали, і що, власне, означає ідея цієї виставки в контексті національного відродження в Галичині. Таким чином, звичайний репортаж І.Франко зумів перетворити, якщо ще взяти до уваги яскравість і глибину опису народних окрас, звичаїв, особливостей, — у бадьору і наполегливу маніфестацію національних домагань.

І.Франко використовував кожну найменшу нагоду, щоб продемонструвати перед освіченою громадськістю процеси наростання української згуртованості, дієвості і радикальності. Особливо він постійно наголошував на почуттях обурення і пробудження громадянської гідності у простого народу, серед соціальних низів. Це своєрідна **мегатема** Франкової публіцистики загалом. Навіть образи, які він використовував при цьому, покликані були передати сутність грандіозного внутрішнього притасаного конфлікту галицького соціуму: велетенське і могутнє тіло народної маси поволі розворушується і загрожує скинути з себе, порвати тонку плівочку шляхетської власності і політичної системи, що її охороняє. Причому І.Франко любив детально змальовувати й аналізувати кожен найдрібніший факт селянської покривденості, класового антагонізму, загальної несправедливості соціально-господарської системи. Яскравими зразками таких журналістських повідомлень можуть бути статті “Bunt chłopski” (1892, № 28, 28.01), в якій акуратно осмислено бунт в селі Замостя, що на Буковині, й акцентовано на системній несправедливості щодо селян в державі, на підступній ролі єврея Мошка (явний перегук із сюжетом поеми “Панські жарти” (1887), очевидно, таке явище І.Франко мав за типове), а також коротке повідомлення “Bunt w Stojańcach” (1897, № 98) про події в Мостиському повіті.

Ще одним зразком філософської лаконічної публіцистики є стаття “Kwestja zolađka i kwestja praw politycznych” (1890, № 240), яка заразом демонструє у світоглядну еволюцію І.Франка як раціоналіста і соціаліста, що невдовзі привела його до кардинального переосмислення досягнень і пріоритетів лібералізму та соціалізму ХІХ ст. у художньому трактаті “На склоні віку” (1901). Тут же І.Франко пояснює, як у політиці змінюються від кінця ХУІІІ ст. теорії про соціальний успіх і демократичний прогрес від ідеалізму до матеріалізму, як люди вибудовують собі ілюзії про абсолютне щастя, фанатизовано вірять в них, та потім кардинально переминюють свої ідейні засади. З іронією говорить він про утопії лібералізму Французької революції, “науковий соціалізм” Маркса і Енгельса (9; 225) і сподівається як на реальну перспективу на помірковану німецьку соціал-демократію, яка поширює свої впливи і методологію боротьби по всьому європейському континенті. Як на переломний момент, дивиться він на поєднання в Бельгії економічних домагань робітництва з політичними (9; 227), коли організовані трудящі поступово домагаються реформи політичної системи на свою користь. Опісля, однак, і ця ілюзія міжнародного соціал-демократизму розвіялася перед тверезим поглядом І.Франка.

І.Франко регулярно виступав із оглядами діяльності депутатів австрійського парламенту та галицького сейму. Це, як правило, невеличкі замітки, коментарі, кореспонденції, репортажі, завжди написані з позицій демократизму, ідейного поміркованого соціалізму, сповнені ущипливих характеристик далеких від інтересів народу “послів”, як тоді називали депутатів, їхньої скорумпованості і холуйства перед владою. За стилем ці статті дещо сухіші, однак не позбавлені іронії, гротескових характеристик, образних узагальнень, дуже точні і поради у висновках. Водночас, усі його репортажі, навіть принагідні, мають програмний зміст, тобто відображають загальну концепцію бачення Франком проблем урядової нещирості і маніпуляцій політичними тенденціями, відчуженості шляхетсько-консервативних та проурядових кіл від реальних потреб суспільного розвитку, несформованості, ідейної невипрацьованості і компромісності табору опозиції, у тому числі — й українських фракцій, і т.ін. Про те, що сам І.Франко вважав ці кореспонденції цінним документом для розуміння історії та ідейної програми боротьби українства, свідчить факт вміщення цілого ряду цих коротких статей у збірці “В наймах у сусідів”. А саме: “Чорна невдячність” (1881, 124), “Із клюбової політики” (1888, № 138), “Надвишка чи недобір?” (1888, № 299), “Niech gina jak padraki” (1888, № 311), “Загадковий закон” (1888, № 321), “Із Ради державної” (1888, № 342), “Інтерпеляція о.Озаркевича” (1890, № 50), “Угода ідемнізаційна” (1890, № 81), “Із уст младенців суцих” (1890, № 133), “Мнима побіда” (1890, № 140), “Епілог ідемнізаційної справи” (1890, № 142).

Полемика І.Франка із польськими консерваторами представлена у розлогій статті “Пан Бобжинський як поступовець” (1889, № 217, 218, 220, 221). Іноді, щоб увиразнити свою ідейну позицію, І.Франко вдавався до ґрунтовних історичних екскурсів. Тут яскравим прикладом може бути стаття “Задушні дні у Львові 1848 р.” (1888, № 303, 304), у якій показано механіку австрійської імперської політики, що ґрунтується на використуванні протиріч між різними націями і на маніпулюванні їхніми інтересами.

Окремий масив Франкової публіцистики на сторінках “Кур’єра львівського” становлять його статті на економічні теми. Оскільки наше дослідження має все-таки гуманітарний характер, то обмежимося лише кількома узагальненнями про цю вельми обширну тематику, яка потребує окремого вивчення. Насамперед відзначимо колосальне фактографічне багатство цих статей, строгу логічність науково-практичного аналізу. Широчінь бачення проблематики (аж до всеєвропейських масштабів), поєднані зі скрупульозністю та докладністю опису та зіставлення цифр і показників. У цих статтях І.Франко постає як справжній державний муж, визначний соціолог, знавець складнощів і тонкощів фінансової політики, уважний аналітик господарських процесів і тенденцій, які він знає, наче на власному досвіді. За стилем, це переважно доволі сухо-раціональні, лапідарні, однак не позбавлені інтелектуального пульсування виклади і нариси.

Фактично І.Франко першим в галицькій українській журналістиці взявся використовувати дані статистики як науки. Власне, науки, яка щойно недавно започаткувалася натовді в Західній Європі. І тут він виявив свій талант бути точним, навіть педантичним при з’ясуванні важливих соціальних проблем. Саме статистика давала демократам і соціалістам можливість заговорити про гло-

бальні зрушення у господарському та суспільному бутті Європи, наголосити на потребі кардинальних реформ, що унормували б життя широких і численних нижчих верств та вивільнили б їхню енергію для гармонійнішого входження в процеси загальної індустріалізації континенту. Статистика давала можливість загостреного обговорення таких пекучих проблем суспільств, як безробіття і бідність, висока смертність і епідемії, соціальні контрасти і головні тенденції потенційного розвитку. На цю тематику І.Франко багато писав у контексті розгортання ідеології українського соціалізму в україномовних виданнях. На сторінках “*Kurierza Lwowskiego*” зустрічаємо такі справді пекучі статті: розлога рецензія на книжку С.Щепанського “*Nędza Galicji w cyfrach*” (1888, № 32, 33, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54), “*Ile nas jest?*” (1892, № 41, 42, 45), “*Ze statystyki krajowej*” (1893, № 114, 115).

І.Франко першим почав широко і дуже гостро висвітлювати проблематику еміграції в Галичині. І як публіцист, і як письменник він надав цій темі всенационального звучання, перетворив її у засіб боротьби за національні і соціальні права українців. У “*Кур’єрі Львівському*” це цілі серії статей: пристрасних і обвинувачувальних, оперативних і висновкових, фактологічних і аналітичних. Назвемо лише головні: “*Wychodztwo ludu ruskiego*” (1891, 09.10), “*Emigracja do Rosji*” (1892, 23.08), “*Emigracja ludu ruskiego*” (1892, 27.08), “*Emigracja i kaczkі*” (1892, 28.08), “*Wychodztwo ludu ruskiego*” (1892, 31.08), “*Próba wyjaśnienia zagadki emigracyjnej*” (1892, 03.09), “*Dorywcze środki na wychodztwo*” (1892, 17.10), “*O ruchu wychodczym*” (1892, 18.10), “*Z powodu wychodzwa ludu*” (1892, № 293, 294, 295, 296), “*Wychodztwo ludu*” (1893, 07.05), “*Groza emigracji*” (1895, 29.01), “*Znowu odysseja emigrantów galicyjskich*” (1895, 23.05), “*Mizéria emigracyjna*” (1895, 14.07), “*Bezholowie emigracyjne*” (1895, 27.11), “*Czy emigracja w Galicji jest konieczna*” (1895, № 353, 356, 357), “*Z bezholowia emigracyjnego*” (1896, 24.04), “*Emigracja w powiecie Zbarazskim*” (1896, 27.03), “*Wydział krajowy o emigracji*” (1896, № 359, 360), “*Widmo emigracji*” (1897, 20.01).

Можна дійти висновку, що спектр проблематики, охопленої І.Франком, був надзвичайно широким. Він підтверджує тезу про те, що український автор в його “*Я — о собі*” вперше в історії культурних взаємин між двома народами зробив такий потужний інтелектуальний вплив на розвиток демократичної і соціалістичної польської публіцистики. І.Франко справді міг гордитися, як він це не раз відзначав, що авторитет польського демократичного табору в Галичині і, зокрема, газети “*Кур’єр Львівський*”, зріс саме завдяки його співпраці з виданням, хоча не всі це визнавали.

Приблизно у 1894 році намітилися перші серйозні ідейні та морально-психологічні тенденції до змін у стосунках І.Франка з польським демократично-соціалістичним середовищем. 1893 року в різних статтях і виступах І.Франко висловив ряд скептичних думок про перспективи соціалізму та власне революційної пролетарської теорії, акцентував на аграрній специфіці українського суспільства, на національних основах українського соціалізму (6; 168). Ця світоглядна еволюція почалася ще, приблизно, від 1883 року і полягала вона у відході від матеріалістичних та революційних ідей соціалізму, у наближенні до філософії позитивізму та ідеології ліберального демократизму. Ще у 1891 році в журналі “*Народ*” І.Франко опублікував статті “*Ще про нашу культурну нужду*” (ч.21) і “*Російські соціал-демократи*” (ч.24), в яких висловив засторогу проти

екстремістських аспектів соціалізму. Паралельно він постійно розвивався і змінювався як мислитель у напрямку до філософського ідеалізму, християнізму, до наукового та художнього психологізму, що, по суті, усувало із його світогляду тотальний соціологізм як домінуючу (10; 11-12). Тому від 1894-95 рр. ми щораз більше бачимо статті і художні твори, написані з позицій світоглядного ідеалізму, на основі морально-духовної проблематики. Серед найяскравіших — драма “Сон князя Святослава” (1895), поема “Похорон” (1898), зб. поезій “Мій Ізмарад” (1898) та ін.

З іншого боку, у 1893 році І.Франко захистив докторську дисертацію і перед ним відкривалася академічна кар’єра; він мріяв викладати у Львівському університеті, він щораз більше занурювався в наукову роботу, яка його особливо вабила. У 1894 році почав виходити журнал “Життя і слово”, де І.Франко став фактичним редактором. Етап “Життя і слова” — це період рішучого і досить швидкого еволюціонізму, активних ідейних пошуків, що, врешті, завершилися повним розчаруванням у доктрині соціалізму (стаття “Соціалізм і соціал-демократизм”, 1897). У 1895 році в рецензії на книжку Ю.Бачинського “Ukraina irredenta” він висловився за самостійність України і продемонстрував національно-демократичне, а не соціалістичне мислення у темі розуміння історичних процесів, закономірностей та ідеалів. До кінця 1890-х рр. він цілковито зблизився з українськими народовцями нової генерації. У 1889 році вступив до Національно-демократичної партії.

У 1895 році кандидатуру І.Франка висунули на вибори до австрійського парламенту від Перемишльщини, потім — ще й від Мостиського повіту. У ході виборчої компанії І.Франко пересвідчився, що всюди поляки виступають одним фронтом проти українців, що для них пріоритетом є не партійно-ідеологічні принципи (наприклад, демократизму і соціалізму), а національні. Вибори у 1897 році І.Франко програв значною мірою через контрагітацію і, можливо, фальсифікації польських середовищ. Саме це стало останнім поштовхом до усвідомлення глибокого конфлікту в історичному змаганні двох народів і закономірності консолідації довкола національної ідеї та національних інтересів в українстві.

Про це свідчить стаття “Niesco o stosunkach polsko-ruskich. Odpowiedź p. Romanowiczowi na artykuł “Domowy sprawy Rusinów””, надрукована в літературно-науковому додатку “Tydzień” (1895, № 284), що виходив при “Кур’єрі львівським”. У ній І.Франко загострив проблему ідеологічної та ментальної упередженості поляків до українців-галичан. Він наголосив, що польські офіційні і громадські середовища не знають справжніх українців, їхніх політичних і соціальних проблем, їхньої культури і духовності. Це, на думку І.Франка, призводить до неправильних оцінок українського руху загалом, до таврування його різними клепами нібито він “зрадницький”, “штучний”, “неповноцінний”. Зокрема він зазначав, звертаючись до польських демократів, яких представляла в даній дискусії краківська газета “Nowa Reforma”: “Треба піднятися понад бюрократичну рутину, понад пусті і ні до чого не зобов’язуючі фрази, треба не обмежуватись оборонною позицією, “захистом польських інтересів” шляхом пригноблення і деморалізування всіх українців, а взятися за позитивні дії зі свого боку з тою провідною ідеєю, що сильна прогресивна Русь, яка відчуває підтримку від поляків, буде їхнім природним союзником. А якщо поляки розумною і щирою національною політикою допоможуть галицьким українцям зрос-

ти в силі, то можуть бути певні, що українці у своєму власному національному інтересі будуть підтримувати поляків у їхніх аналогічних прагненнях; водночас можуть бути певні, що сильний і здоровий дуб швидко обтрусить з себе брудні нарості й гриби, які процвітають на хворобливому і порохнявому дереві. Як би мала виглядати ця польська програма з українського питання — не мені вирішувати. Щонайбільше можу висловити тут особисті погляди, якими керуюся у власній літературній публіцистичній діяльності” (9; 268). Під “брудними наростями” і “грибами” І.Франко мав на увазі галицьких москвофілів, українське ментальне і політичне холуйство та перекинчицтво загалом. А саме цим дорікали тверезі польські сили українцям, дорікали, як правильно зауважив І.Франко, наразі ще “хворобливому” і “спорохнявілому” через довготривале бездержавне рабство національному організмові.

Як особливий позитив відзначав І.Франко появу демократично-соціалістичного руху в Галичині, “...котрий робить тільки перші кроки, селянський і робітничий рух, польський і український народний рух, який я з своєї точки зору, попри всі його недоліки, всю його слабкість і спорадичність, вважаю найбільшим цивілізаційним здобутком, найвищим національним досягненням, яким можуть похвалитися історія Польщі і України протягом останнього двадцятиріччя” (9; 269).

Демократичний польський рух І.Франко цілком слушно вважав великим проривом у польському політикумі і польській ментальності. Оскільки порозуміння з шляхетсько-консервативними колами українці ніяк не могли б знайти через розбіжні соціальні інтереси і столітні психологічні упередження. Цю логіку І.Франка нам яскраво демонструє його тодішня німецькомовна стаття “Селянський рух в Галичині” (“Die Zeit”, 1895, № 51), у якій він показав галицьку польську шляхту як закостенілу антиукраїнську силу і яка викликала першу широку хвилю обурення в польських середовищах і критику І.Франка за нібито “антипольську позицію”. Того ж 1895 року в газеті “Monitor” (№ 28-31) ця стаття була надрукована польською мовою в авторизованому перекладі під назвою “Ruch chłopski w Galicji”.

І.Франко тверезо і суворо дивився на справу польсько-українського порозуміння: “Русько-польські відносини не поема, не ідилія, не математичне зрівняне, а тяжкий суспільно-політичний проблем. Не дурімо себе самих, що щирим покликом, сердечним словом, шумним гаслом, хоч би й таким гарним, як польське: “Za naszą i waszą wolność!” зможемо осягнути щось тривкого та сильного. Горе тому, хто по стількох досвідах, від 1648 до 1905 р., сміє ще приходити до нас із самим голим, хоч і гарячим словом! Він або сам не знає, що робить, сам себе дурить, або нас має за дурнів” (11; 159). І пояснював: “Наше спільне пожитє на отсій землі було, є і мусить бути **боротьба, за національне і соціальне становище** ...Від нас і наших спадкоємців буде залежати, які форми прийме та боротьба: чи ті новочасні, цивілізовані, гуманні... ті, що виробляють силу і окрилюють духа обох боєвих сторін... чи ті дикі, варварські, руїнні...” (11; 159-160). У минулому він бачив, власне, отаке варварське змагання, побудоване на грубій силі і підступі: “Чи можуть (поляки) признати раз по щирости, що се була довго вікова боротьба невірних і нерівних і що вони, сильніші і вільніші, все і всюди витягали з того воєнного стану всі консеквенції, які тільки були в їх можливості, на нашу некористь” (237, 159).

Оця зверхність поляків до українців, ілюзія допровадити справу міжнаціонального протистояння до повного усунення суперника з історичної арени, виявлялися, на думку І.Франка, у майже повному ігноруванні української теми в Галичині польською літературою, наукою, культурою, публіцистикою (11; 162). І навпаки: на кожному кроці від 1848 року, тобто від початків українського національного відродження в Галичині, польська преса очорнювала, висміювала, принижувала і перекручувала та нещадно поборювала кожен прояв української національної свідомості в культурі в громадських справах (11; 163).

Стаття, написана у категоричному і навіть войовничому стильовому звучанні, закінчувалася обурливим протестом проти спроб польських політиків домовлятися з українцями із Києва, ігноруючи думку українців у Львові: “Ми тут, у Східній Галичині, будемо все стояти як голосний протест проти нього (можливого союзу) — не з ненависти до поляків, але з любові, з жалощів до свого рідного народу. Дорога з Кракова до Києва веде через Львів, можливо, що остаточну Гадацьку угоду (дай Боже, щоб більш реальну, як за Виговського) будемо колись підписувати в Києві, але її *praeliminaria* мусять бути обговорені і формульовані також і у Львові” (11; 160).

З цієї концепції мислення І.Франка стає зрозуміло, чому він від середини 1890-х рр. так рішуче став на дорогу суцільно національної праці, без ілюзій, що за допомогою стратегічних союзників із суперником, за допомогою прогресивних теорій (соціалізму і позитивізму) можна буде вийти на вищий щабель національного розвитку. У цей час І.Франко щораз більше звертається до правих політичних ідей та філософії ірраціоналізму, які в сумі підказують, що лише через національний волонтаризм, через містифікацію національної ідеї, через героїко-романтичний світогляд нація здобуває справжній успіх в історії (10; 22). Тому шукати компромісу з поляками в ситуації, коли і в їхньому, і в українському суспільствах наростає націоналізм, формувалися модерні, поліваріантні і динамічні шляхи націобудівництва, І.Франко більше не хотів.

Від 1890-х років українська культура в Галичині була на піднесенні. Плідно розвивалася наука, література, виникали нові часописи; формувалися нові політичні партії і громадські організації. Загалом український рух ставав щораз більше соборницьким і ідеологічному плані і тому його учасники, відчувачи рівень і масштаби національного відродження, не потребували шукати союзників, особливо там, де зустрічали за давню погорду і нетолерантність. Саме цю історичну логіку й відобразила діяльність та публіцистична творчість Івана Франка 1890-1900 рр.

Концептуальні напрями польськомовної публіцистики І.Франка завжди орієнтувалися на формування громадської думки. Тому автор часто апелював до наукових аргументів, до філософських формул та передових ідей європейської культури, доводив кончу потрібність пропонованих нововведень та ідей. Великою перевагою І.Франка був його широчезний **світогляд**, через що він явно домінував серед своєї генерації. Тому в його публіцистиці виявлялася уся наполегливість, глибина та складність пізнання дійсності. Кожна теза політичного чи економічного змісту обґрунтовувалася фактами чи положеннями історіософського, гносеологічного, культурологічного чи соціологічного характеру.

Емоційний, образний заряд, який вкладав І.Франко у свою публіцистику, допомагав йому витворити моральну основу в ній. Він апелював до таких

вічних істин людського буття і людської природи, як особиста і громадянська гідність, сводолубність, відповідальність, толерантність і співчутливість, жертвність та ідеалізм. Виставляючи соціальні проблеми для обговорення і аналізу, І.Франко раз у раз порівнював їх із зазначеними високими принципами людства. Так його концепція соціальної критики отримувала виправдання і підтримку через постійну скерованість та подолання бар'єрів, які перешкоджають прогресивному розвитку соціуму.

1. *Франко І.* Документи і матеріали. 1856-1965. — Київ: Наук. думка, 1966.
2. *Франко І.* В наймах у сусідів. — Львів, 1914.
3. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1976-1985. — Т. 44. — Кн. 1.
4. *Франко І.* Там само. — Т. 46. — Кн. 1.
5. *Франко І.* Там само. — Т. 41.
6. *Вєрвєс Г.* Іван Франко і питання польсько-українських літературно-громадських взаємин 70-90-х рр. XIX ст. — К., 1959.
7. *Dubin-Wąsowicz K.* Publicystyka I. Franki w praise ruhu ludowego // *Kwartalnik Instytutu polsko-radzieckiego.* — 1955. — № 1-2.
8. *Франко І.* Зібрання творів. — Т. 28.
9. *Франко І.* Там само. — Т. 46. — Кн. 2.
10. *Баган О.* Між раціоналізмом і християнізмом (До проблеми світоглядної еволюції Івана Франка) // *Франкознавчі студії. Збірник наукових праць.* — Вип. 2. — Дрогобич: Вимір, 2002.
11. *Франко І.* Русько-польська згода і українсько-польське братання // *Літературно-науковий вісник.* — 1906. — Кн. 1. — С. 155-166.

THE CONCEPT OF POLISH-LANGUAGE PUBLICISM OF IVAN FRANKO

Olexiy Doroftey

Drogobych Ivan Franko State University

82100 Drogobych, Franka Str. 24

Tel. office: (03244) 2-20-74

E-mail: administrator@drohobych.net

In the article an attempt was made at the analysis of Ivan Franko's publicistic work in Polish language, in which, as well as in the works in Ukrainian, he tried to work out the moral basis. In his articles he appealed to the truth common to all mankind, he also greatly influenced the intellectual advance of Ukrainian people as well as the development of Polish democratic circle in Galicia.

Key words: Ivan Franko, Polish-language publicism, Ukrainian people, critic, journalist, public figure.

Стаття надійшла до редколегії 6.05.2006